

ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ แหล่งมรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวัฒนธรรม

Naradhip Centre for Research in Social Sciences : Linguistic and

Cultural Heritage Site

อุดมพร เข้มเฉลิม^๑

Udomporn Khemchalerm

Received: 30 April 2026

Revised: 17 June 2026

Accepted: 24 June 2026

บทคัดย่อ

ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เป็นหน่วยงานหนึ่งที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดตั้งขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนักการละครที่ยิ่งใหญ่ของชาติ โดยเฉพาะละครร้อง ได้ทรงสร้างสรรค์ผลงานละครไว้เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติจำนวนมาก และศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติทรงเป็นทั้งนักปราชญ์ นักการปกครอง นักการทูต นักอักษรศาสตร์ และนักประพันธ์ ทรงมีพระเกียรติประวัติและผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับในระดับนานาชาติ ซึ่งทนายได้ประทานให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ รวมถึงมีหน้าที่ในการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์ และให้บริการหนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องทางด้านสังคมศาสตร์

ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ นอกจากให้บริการทรัพยากรสารสนเทศทางด้านสังคมศาสตร์แล้วยังมีหนังสือหมวดสังคมศาสตร์มากที่สุด พบว่าในหมวดดังกล่าวนี้มีหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ มีตำรากฎหมายฉบับหายากต่าง ๆ เหมาะกับนักวิจัยและนักค้นคว้าที่ต้องการศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์กฎหมายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รองลงมาคือ หมวดศาสนา หมวดประวัติศาสตร์ และหมวดวรรณคดี ซึ่งในแต่ละหมวดมีเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่มีคุณค่าและหาได้ยากยิ่ง

การศึกษาพระประวัติในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้ทรงเป็นพระบิดาแห่งการละครของไทย ได้นิพนธ์บทละครร้องไว้มากมายนับร้อยเรื่อง และศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ ทรงเคยเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน และสยามสมาคม ทรงนิพนธ์หนังสือตำราทางภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ ไว้อย่างมากมาย ตลอดช่วงพระชนม์ชีพของพระองค์ได้ทรงสะสมหนังสือตำราต่าง ๆ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ ทนายได้ประทานหนังสือส่วนพระองค์เหล่านี้ให้แก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า จึงกล่าวได้ว่า ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เป็นแหล่งมรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอดให้คงอยู่สืบไป

^๑ บรรณารักษ์ชำนาญการ ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม อีเมล oo_doan7@hotmail.com
Librarian Professional Level, Naradhip Centre for Research in Social Sciences, Fine Art Department, Ministry of Culture
E-mail: oo_doan7@hotmail.com

คำสำคัญ : ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, แหล่งสารสนเทศทางสังคมศาสตร์

Abstract

Naradhip Centre for Research in Social Sciences is an agency under the supervision of National Library of Thailand, Fine Arts Department. It was established to honor Prince Naradhip Prabandhabongse in his capacity as a great dramatist of the nation, particularly in the genre of sung drama (lakhon rong), who created a vast legacy of theatrical works as part of the nation's intellectual heritage. It was also established to honor Major General H.R.H. Prince Wan Waithayakon, Kromamun Naradhip Bongsprabandh , in their capacities as eminent figures of the nation, being scholars, statesmen, diplomats, philologists, and literary authors whose distinguished records and works are internationally recognized, and whose collections have been donated by their descendants to the National Library of Thailand. The Centre is also responsible for collecting, organizing, preserving, and providing access to books, printed materials, and electronic resources related to the social sciences.

In addition to providing social sciences information resources, Naradhip Centre for Research in Social Sciences holds the largest collection in the social sciences category. Within this category, the majority of materials are related to law, including various rare legal texts suitable for researchers and scholars seeking to study the history of law from the past to the present. A survey reveals that the next largest collections are in the categories of religion, history, and literature, each of which contains valuable and exceptionally rare documents and publications.

A study of the biography of Prince Naradhip Prabandhabongse reveals that he was the Father of Thai sung drama, having composed hundreds of sung drama works. As for Professor Major General H.R.H. Prince Wan Waithayakon, Kromamun Naradhip Bongsprabandh, he was a distinguished philologist who served as President of the Royal Institute of Thailand and the Siam Society. He authored numerous works on linguistics, history, and other subjects. Throughout his lifetime, he accumulated an extensive personal collection of books and texts, which upon his passing, his descendants donated to National Library of Thailand, Fine Arts Department, to serve as a centre for academic research and study. It can therefore be concluded that Naradhip Centre for Research in Social Sciences is a repository of linguistic and cultural intellectual heritage worthy of preservation and further development for future generations.

Keywords: Naradhip Centre for Research in Social Sciences, His Royal Highness Prince Naradhip Prabandhabongse, H.R.H. Prince Wan Waithayakon, Kromamun Naradhip Bongsprabandh, Social Sciences Information Sources

บทนำ

ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เป็นหน่วยงานหนึ่งที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งมีภาระหน้าที่ในการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องด้านสังคมศาสตร์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนให้บริการการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตและการศึกษาตามอัธยาศัยของนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ และประชาชน

หอสมุดแห่งชาติได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมหอสมุดหลวง ๓ แห่ง ได้แก่ หอพระมณเฑียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธสาสนะสังกะเข้าด้วยกันเป็น “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร”^๒ ตั้งอยู่ที่ศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาได้ย้ายมาตึกถาวรวัตถุ จากนั้นได้เปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้หอสมุดแห่งชาติจึงนับได้ว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์มาตลอดทุกยุคสมัย หอสมุดแห่งชาติจึงเป็นแหล่งรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ รวมถึงสรรพคำต่าง ๆ อันเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติไว้อย่างมากมาย รวมทั้งหนังสือหายากทรงคุณค่าเป็นแหล่งปฐมภูมิทางด้านประวัติศาสตร์

ต่อมาหอสมุดแห่งชาติได้มีการจัดห้องหนังสือหายาก รวมถึงห้องสมุดอนุสรณ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระบรมวงศานุวงศ์และบุคคลสำคัญที่ได้อุทิศมอบหนังสือให้แก่หอสมุดแห่งชาติ เช่น หอสมุดดำรงราชานุภาพ ห้องสมุดอนุมาณราชชน รวมทั้งศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : ประวัติและความเป็นมา

การริเริ่มจัดตั้งศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยกรมศิลปากร ร่วมมือกับราชสกุลวรวรรณ โดยหม่อมราชวงศ์วิวรรณ ววรรณ ธิตาโนพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ธนาคารกรุงเทพ และคุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติในเวลานั้น ได้ร่วมปรึกษารื้อฟื้นและตกลงกันว่า กรมศิลปากร โดยหอสมุดแห่งชาติรับเป็นผู้ดำเนินการจัดหาสถานที่ วัสดุครุภัณฑ์ โดยหม่อมราชวงศ์ วิวรรณ ววรรณ เศรษฐบุตร จะเป็นผู้อุปถัมภ์และของที่ระลึกส่วนพระองค์ให้แก่ศูนย์นราธิปฯ และได้ใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งภายในอาคารถาวรวัตถุ (ถนนหน้าพระธาตุ สนามหลวง) เป็นที่ทำการของศูนย์นราธิปฯ ทั้งนี้

^๒กรมศิลปากร. หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓) ๕๑.

ได้ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๑^๓

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์นราธิบเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือ

1. เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนักการละครที่ยิ่งใหญ่ของชาติ โดยเฉพาะละครร้อง ทรงเป็นผู้ริเริ่มปรับปรุงละครแบบสมัยใหม่ขึ้นใช้ในประเทศไทย และยังได้ทรงสร้างสรรค์งานละครไว้เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติจำนวนมาก
2. เพื่อเทิดพระเกียรติศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติ ทรงเป็นทั้งนักปราชญ์ นักการปกครอง นักการทูต นักอักษรศาสตร์ และนักประพันธ์ ทรงมีพระเกียรติประวัติและผลงานเป็นที่ประจักษ์ และยอมรับในระดับนานาชาติ
3. เพื่อเก็บรวบรวมของที่ระลึก และหนังสือส่วนพระองค์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทายาทได้ประทานให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ
4. เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทรัพยากรสารสนเทศทางด้านสังคมศาสตร์



ภาพที่ ๑ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานเปิดศูนย์นราธิบเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒



ภาพที่ ๒ คณะผู้บริหารและคณะทำงานร่วมกันปรึกษาหารือการดำเนินงานจัดตั้งศูนย์นราธิบเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

^๓ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๑๐๐ ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๔, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๔) ๙๙-๑๐๐.

การจัดหาหนังสือของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เบื้องต้นกรมศิลปากรได้รับมอบหนังสือ ส่วนพระองค์ของศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จากหม่อมราชวงศ์วิวัฒน วรวรรณ เศรษฐบุตร ทายาท จำนวนทั้งสิ้นกว่า ๕,๐๐๐ รายการ เป็นหนังสือและสิ่งพิมพ์ที่นับว่ามีคุณค่าอย่างยิ่ง นอกจากงานนิพนธ์และหนังสือส่วนพระองค์ของศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ ประพันธ์แล้ว ยังได้รับมอบบทละครซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หนังสือที่ได้รับมอบส่วนใหญ่ล้วนเป็นหนังสือหายากที่เกี่ยวกับประเทศไทย ทั้งหนังสือภาษาไทยและหนังสือ ภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ สถาบัน และบุคคลต่างๆ ที่เคยเกี่ยวข้อง กับศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และเห็นคุณค่าในการดำเนินงานของศูนย์ นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มอบหนังสือให้อีกเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ราชบัณฑิตยสถาน วิทยาลัยป้องกัน ราชอาณาจักร สำนักงานสถิติแห่งชาติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาลัยกรุงเทพ จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีนายจ่านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต รวมถึงสมาชิกในราชสกุลวรวรรณ โดยเฉพาะ ศาสตราจารย์บุญชนะ อุตถากร อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา ที่ได้กรุณามอบหนังสือในห้องสมุด ส่วนตัว และบริจาคครุภัณฑ์ให้แก่ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์อีกด้วย หนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่ได้รับมานั้น หอสมุดแห่งชาติได้ดำเนินการส่งมอบเข้าซื้อราและแมลง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หลังจากนั้นส่งเล่มที่ชำรุดให้แก่งานซ่อมและบูรณะหนังสือของหอสมุดแห่งชาติจึงดำเนินการจัดหมู่และทำ บัตรรายการเพื่อเตรียมพร้อมในการเปิดและให้บริการต่อไป เมื่อการเตรียมการจัดตั้งศูนย์นราธิปฯ สำเร็จพร้อมที่จะ เปิดให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปได้แล้ว กรมศิลปากรก็ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ มาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัย ทางสังคมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๒^๔ ต่อมาศูนย์นราธิปฯ ได้ย้ายที่ทำการไปอยู่ยังอาคาร ราชบัณฑิตยสถาน (หลังเดิม) ซึ่งเป็นอาคาร ๒ ชั้น อยู่ด้านหลังอาคารถาวรวัตถุ และได้ดำเนินการปรับปรุงเป็น อาคาร ๓ ชั้น แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๖๑ เปิดให้บริการสืบมาจนถึงปัจจุบัน

^๔ ทรงวิทย์ แก้วศรี, บรรณธิการ, *บรรณานุกรมของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๖๒) ๓.

พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์



ภาพที่ ๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาเขียน ประสูติเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ ทรงมีพระนามเมื่อแรกประสูติว่า พระองค์เจ้าวรรรณนฤนาท ทรงได้รับการศึกษาทางด้านอักษรศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาบาลี ไวยากรณ์ไทย และภาษาอังกฤษ ได้ทรงเริ่มรับราชการครั้งแรกในหอรัษฎากรพิพัฒน์ ตำแหน่งพนักงานการเงินแผ่นดิน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๔๓๒

พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตราพระราชบัญญัติธรรมนูญหน้าที่ราชการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ยกกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ อยู่ในบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยมีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงศ์ อธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รองอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ ทรงดำรงตำแหน่งรองเสนาบดี พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงเป็นสภานายกของหอพระสมุดวชิรญาณ

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์บทละครร้องมากมายนับร้อยเรื่อง ทรงพัฒนาปรับปรุงจากการแสดงละครไทยผสมรวมกับการแสดงแบบตะวันตก กลายเป็นละครร้องรูปแบบหนึ่งเกิดขึ้น เรียกว่า ละครปริตาลัย ผู้แสดงเป็นผู้หญิงล้วน ๆ เป็นละครร้องเพลงไทย ซึ่งมีฉบับให้ค้นได้ที่หอสมุดแห่งชาติ ปรากฏนามปากกาที่ทรงใช้คือ ประเสริฐอักษร พระศรี หมากพญา และอ้ายไม้ หรือมิสเตอร์ไม้ ละครปริตาลัยเป็นตัวอย่างให้เกิดคณะละครหลายโรง ได้แก่ ละครปราโมทย์เมือง ละครบรรเทิงไทย ละครวิไลกรุง ละครไฉนเวียง เป็นต้น จึงนับได้ว่าละครพวกหลังนี้มีละครปริตาลัยเป็นต้นแบบ คนทั้งหลายจึงยกย่องถวายพระเกียรติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ว่าทรงเป็น พระบรมครูแห่งละครร้อง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงมีพระอัยยาศัยโอบอ้อมอารี ทรงอุทิศประโยชน์ส่วนพระองค์เพื่ออำนวยการประโยชน์ส่วนรวมอยู่เสมอ ในบ้านปลายพระชนม์ชีพพระองค์ได้เสด็จไปประทับที่ตำบล

ชะอำ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี และได้ทรงรับตำแหน่งผู้ใหญ่วัยบ้านของตำบลนั้น และสิ้นพระชนม์ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ณ วังวราราม ทรงเป็นต้นราชสกุล วราราม^๕

พระประวัติศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์



ภาพที่ ๔ ศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมหลวงถ้วนศรี (สกุลเดิม มนตรีกุล) ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ณ วังถนนแพร่งภูธร ถนนตะนาว เขตพระนคร ทรงเข้ารับการศึกษาระดับชั้นต้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และโรงเรียนราชวิทยาลัย ทรงได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษา ณ โรงเรียนมาร์ลเบอโรคอลเลจ (Marlborough Collage) ทรงศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ทรงได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับ ๒ สาขาประวัติศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๕๘ เสด็จไปทรงศึกษาวิชารัฐศาสตร์การทูต ณ Ecole Libre des Sciences Politiques ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงสำเร็จศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด เนื่องด้วยพระปรีชาสามารถมหาวิทยาลัยหลายแห่งได้ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ได้แก่ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด นิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยโคลอมเบีย มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก มหาวิทยาลัยแฟร์ลีดิกินสัน และปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์จากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

พ.ศ. ๒๔๘๗ ทรงได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๙๖ ทรงได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๑๕ ทรงได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางด้านวารสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^๕ เฟลินพิศ กำราญ และเนียนศิริ ตาละลักษณ์, พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๒) ๓-๔.

ในขณะที่พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๒) ได้ทรงเข้ารับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศในตำแหน่งนักเรียนช่วยทูต ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และรับหน้าที่เลขานุการคณะทูตไทยในที่ประชุมสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๖๓ เสด็จกลับมารับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศ ในครั้งนี้ได้ทรงนำเสนอสัญญาแวร์ซายเข้ามาด้วย เนื่องจากขณะนั้นรัฐบาลเยอรมันได้รับเงินของรัฐบาลไทยซึ่งฝากอยู่ที่ธนาคารในประเทศเยอรมัน บัญชีที่มีเงินฝากมาก คือ บัญชีของกรมรถไฟ รัฐบาลไทยต้องการได้เงินคืน แต่รัฐบาลเยอรมันอ้างว่าไทยเป็นประเทศคู่สงครามกับเยอรมัน รัฐบาลเยอรมันจึงสามารถเก็บเงินได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ ด้วยพระปรีชาสามารถทรงเจรจาให้ประเทศไทยได้รับเงินคืนจากรัฐบาลเยอรมันได้สำเร็จ และนำประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศเป็นจำนวนมาก

พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ในระหว่างนี้ได้ทรงมีส่วนร่วมในการแก้ไขสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ ทรงเป็นหัวหน้าคณะทูตไทยในการเจรจาทำอนุสัญญาว่าด้วยอินโดจีน ผลสำเร็จจากการเจรจาทำให้น่านน้ำโขงกลายเป็นแม่น้ำพรมแดนระหว่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และเบลเยียมในเวลาเดียวกัน

พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่อเสด็จกลับประเทศไทย ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็น ศาสตราจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และกระทรวงการต่างประเทศ ได้ประทานข้อปรึกษาเพื่อวางรากฐานระบบประชาธิปไตย

พ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วย ราชบัณฑิตยสถานขึ้นทรงดำรงตำแหน่งนายก ราชบัณฑิตยสถานพระองค์แรก นอกจากนี้ทรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางกฎหมายระหว่างประเทศที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๐ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๘ ทรงเป็นผู้แทนเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติตั้งแต่แรกเริ่มจนเป็นผลสำเร็จสมบูรณ์ ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร

พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๗ ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นได้เคลื่อนทัพผ่านประเทศไทยไปยังรัฐพม่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ได้ประทานข้อปรึกษาแก่รัฐบาลไทยเพื่อช่วยเหลือประชาชนและประเทศชาติให้พ้นจากการยึดครองของกองทัพญี่ปุ่นอีกด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร

พ.ศ. ๒๔๘๘ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง รัฐบาลได้มอบหมายให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้แทนไทยในการเจรจาเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติเป็นลำดับที่ ๕๖ เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

ในรัชกาลที่ ๙ พ.ศ. ๒๔๙๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน

พ.ศ. ๒๔๙๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้รับพระราชทานยศทหารเป็น พลตรี นายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็ก รักษาพระองค์ และราชองครักษ์พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๗ ทรงมีส่วนร่วมในการก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) หรือ ส.ป.อ. เพื่อให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พ้นจากภัยคุกคามโดยเฉพาะจากสหภาพโซเวียต มีประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมเป็นสมาชิก ได้แก่ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และ ปากีสถาน^๖

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงปฏิบัติภารกิจของประเทศที่สำคัญในด้านอื่น ๆ อีก นานัปการ เช่น ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ทรงวางรูปแบบของข้าราชการพลเรือน ทรงจัดตั้งสำนักงาน สถิติแห่งชาติ ทรงเป็นประธานจัดตั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายกราชบัณฑิตยสถาน นายกสยามสมาคม ทรงเป็นประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ รวมทั้งได้ทรงก่อตั้ง หนังสือพิมพ์ประชาชาติ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙ พระชันษา ๘๕ ปี องค์การ การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ประกาศถวายพระ เกียรติคุณในฐานะ Great Diplomat และ Great Scholar เนื่องในวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทรงประกอบพระกรณียกิจซึ่ง สร้างประโยชน์อย่างเอนกอนันต์ให้แก่ประเทศชาติ และได้ทรงงานสำคัญถึง ๕ แผ่นดิน ทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ และนักการทูตที่ยิ่งใหญ่และเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตานานาชาติ เมื่อสิ้นพระชนม์ลง ท่านผู้หญิงวิวรรธ วรรณธิดาได้ประทานหนังสือส่วนพระองค์ของพระบิดาให้แก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดตั้งเป็นศูนย์นราธิปเพื่อ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และเพื่อเป็นแหล่ง ศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์

บทความเรื่องชีวิตส่วนพระองค์ของเสด็จในกรมฯ เขียนโดย หม่อมราชวงศ์วิวรรธ วรรณธิดา ในนิตยสาร ศิลปการ ฉบับพิเศษ ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔ กันยายน ๒๕๒๒ ได้กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือส่วนพระองค์ในพระเจ้า วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ดังความว่า

....ท้ายที่สุด ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวถึงสิ่งที่น่าสนใจและเป็นสิ่งที่โปรดที่สุดใน พระชนม์ชีพของท่านพ่อ นั่นคือการทรงอักษร ทั้งนี้จะได้เรียกว่า “การทรงอักษรและตำรับตำราคือ ที่อยู่อันแท้จริงของพระทัยท่านตลอดมา” หนังสือที่ทรงอ่านเป็นประจำ ได้แก่ วรรณคดีเก่า ๆ เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ เทคนิคมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ และไตรภูมิพระร่วง หนังสือที่ทรงขาดไม่ได้ คือ พจนานุกรมบาลีและสันสกฤต หนังสือเหล่านี้ท่านทรงอ่าน ทรงศึกษาค้นคว้าเพื่อทรงคิดค้นพ ท์ ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา และโปรดที่จะทรงตั้งชื่อให้บุคคลหรือสถาบันที่มีผู้มาทูลขออยู่เนือง ๆ พระนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นงานเกี่ยวกับการทูต ภาษา และวรรณคดีไทย ขณะที่ท่านพ่อทรงอักษรอยู่นั้น

^๖ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, เรื่องเดิม, ๔-๗.

จะมีตำราตำราพจนานุกรมต่าง ๆ ตั้งอยู่เต็มห้อง และไม่โปรดให้ใครแตะต้องหนังสือเหล่านี้โดยเด็ดขาด

ฉะนั้น จึงเป็นที่ทราบกันดีว่า ท่านพ่อทรงใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางหนังสือตำราตำรามาโดยตลอด ไม่มีสมบัติใดที่ท่านทรงรักเท่ากับหนังสือที่ทรงสะสมไว้ตั้งแต่ทรงเป็นนักเรียนจนสิ้นพระชนม์ ข้าพเจ้าพิจารณาว่า ไม่มีสิ่งอื่นใดที่จะกลายเป็นที่ระลึกถึงพระองค์ท่านได้สมพระทัยเท่ากับการมอบหนังสือเหล่านี้ให้แก่กรมศิลปากรจัดตั้งเป็น “ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์” เพราะนอกจากจะเป็นอนุสรณ์เผยแพร่พระเกียรติคุณของพระองค์ท่านแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย

ข้าพเจ้าเชื่อว่า หากท่านพ่อจะทรงหยั่งทราบด้วยพระญาณวิไลใด ๆ ก็คงจะชื่นชมโสมนัสและประทานพรให้ “ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์” ได้เป็นสถาบันอันมั่นคงสถาพร เพื่ออำนวยประโยชน์ทางวิชาความรู้แก่บุคคลผู้สนใจสืบไปชั่วกาลนานเทอญ”^๗

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มิได้เป็นเพียงแหล่งบริการศึกษาค้นคว้าความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์เท่านั้น หากเป็นแหล่งสร้างสรรค์มรดกภูมิปัญญาอันมีค่ายิ่งแห่งหนึ่งของชาติ

ทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ในบรรดาผู้รู้ได้แบ่งวิชาในโลกนี้ออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. มนุษยศาสตร์ หรือมนุษยศึกษา (Humanities) ได้แก่ ภาษา วรรณคดี ปรัชญา ศิลปะ

๒. วิทยาศาสตร์ (Sciences) หมายถึง ความรู้แห่งข้อเท็จจริงและกฎต่าง ๆ อันมีรากฐานมาจากการสังเกต พิสูจน์พิจารณา แล้วนำมาจัดเป็นระบบอันมีระเบียบ วิทยาศาสตร์แบ่งออกเป็น ๒ สาขา คือ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ได้แก่ ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ รวมทั้งดาราศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ได้แก่ เกษตรศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์

๓. สังคมศาสตร์ (Social Sciences) คือ ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประชาชน พลเมือง ชนบประเพณีวิถีชีวิตของผู้คนเหล่านั้นในการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง สังคมศาสตร์ คือ สาขาวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างชุมชน และวัฒนธรรม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อทำความเข้าใจว่ามนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างไรและสร้างสังคมให้ดีขึ้นได้อย่างไร^๘

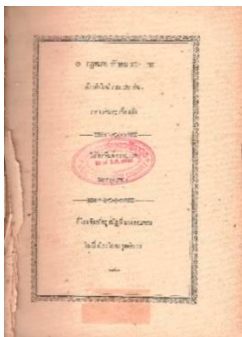
ส่วนทางด้านบรรณารักษศาสตร์โดยทั่วไปนั้น จัดแบ่งวิชาสังคมศาสตร์ออกเป็นสถิติ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ การศึกษา รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

ทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย หนังสือทางด้านสังคมศาสตร์ทั้งหนังสือหายาก และหนังสือทั่วไป บทละครพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระนิพนธ์ในศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หนังสือที่เกี่ยวกับบุคคลในราชสกุลวรวรรธน์ ปัจจุบันศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์มีหนังสือและสิ่งพิมพ์ให้บริการจำนวนทั้งสิ้น ๑๖,๓๖๑ เล่ม มีการจัดหมวดหมู่ด้วยระบบทศนิยมดิวอี้

^๗ วิวรรณ เสถียรสุด, ม.ร.ว., “ชีวิตส่วนพระองค์ของเสด็จในกรมฯ,” ศิลปการ. ๒๓, ๔ (กันยายน ๒๕๒๒): ๖๓-๖๔.

^๘ ฉุน ประภาวิวัฒน์, “ขอบข่ายของสังคมศาสตร์,” ศิลปการ. ๒๓, ๔ (กันยายน ๒๕๒๒): ๘-๙.

จากการสำรวจหนังสือของศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือที่อยู่ในหมวดสังคมศาสตร์ รองลงมาคือ หมวดศาสนา หมวดประวัติศาสตร์ และหมวดวรรณคดี



ภาพที่ ๕ หนังสือเรื่องกฎหมายลักษณะทาสทั้งเก้าไหม

หนังสือหมวดสังคมศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือ หนังสือเรื่องกฎหมายลักษณะทาสทั้งเก้าไหม พิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอบลัดตั้งอยู่ที่บางคอแหลม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ รวมทั้งตำรากฎหมายฉบับต่าง ๆ เป็นเนื้อหาที่มีมากที่สุดในหมวดสังคมศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการด้านนิติศาสตร์และกฎหมายในประเทศไทย โดยเฉพาะตำรากฎหมายที่แต่งขึ้นโดย ศาสตราจารย์เอนกต์ นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสที่มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการศึกษากฎหมายสมัยใหม่ในประเทศไทย และศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย ผู้มีบทบาทสำคัญในการร่างและตรวจชำระกฎหมายหลัก เช่น ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงยิ่งในการร่างกฎหมายสำคัญหลายฉบับของประเทศ เป็นสิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมกับนักวิจัยและนักค้นคว้าเรื่องราวประวัติศาสตร์กฎหมายตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีหนังสือรายงานสถิติ สิ่งพิมพ์ รายงานประจำปีของรัฐบาลจำนวนมากที่นับเป็นเอกสารอ้างอิงหรือหลักฐานขั้นต้นทางประวัติศาสตร์อีกด้วย หนังสือหมวดศาสนา ในยุคระยะแรกเริ่มกิจการพิมพ์ในประเทศไทย ริเริ่มโดยพวกมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา เพื่อแจกหนังสือคัมภีร์ หนังสือคำสอนต่าง ๆ หนังสือที่จัดพิมพ์ส่วนหนึ่งจะเป็นหนังสือที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ของมิชชันนารี ซึ่งจากการสำรวจหนังสือทางด้านศาสนาของศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ พิมพ์โดยโรงพิมพ์หมอบลัดตั้งอยู่ที่ปากคลองบางกอกใหญ่ และยังพบหนังสือที่พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์งานศพที่เก่าแก่ที่สุดคือ สาราทานปริยาย - กถามรค ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมมณีนารถเพ็ชรรัตน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ซึ่งจัดเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นหนังสือสวดมนต์ภาษาไทยฉบับแรกที่พิมพ์ในประเทศไทย แต่งโดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^๙ นอกจากนี้หนังสือส่วนใหญ่จะเป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพ หนังสือที่ระลึกการทอดกฐิน หนังสือสวดมนต์

^๙ พรทิพย์ โล่ห์วีระ, การประเมินค่าหนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์ประพันธ์ ในศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๔) ๒๔.



ภาพที่ ๖ หนังสือเรื่องสาราทนปริยาย – ภาณุรศ

หนังสือหมวดประวัติศาสตร์ จากการสำรวจพบว่าส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นคุณค่าของการจัดพิมพ์หนังสือ การพิมพ์หนังสือจะเป็นเครื่องช่วยในการพัฒนาทางด้านการศึกษาให้แก่ประชาชน จึงได้ทรงสนับสนุนกิจการพิมพ์ให้แพร่หลายกว้างขวาง ในสมัยนี้กิจการการพิมพ์ได้เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว และเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อเป็นสถาบันหลักในการศึกษา ค้นคว้า แลกเปลี่ยนความรู้ทางโบราณคดี และอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน รวมถึงเรียบเรียงพงศาวดาร ประวัติศาสตร์ชาติไทย^{๑๐} ทรงเป็นประธานายก และเชิญพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิก จึงถือได้ว่าการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย ทำให้กิจการพิมพ์หนังสือตำราทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว พบว่าพิมพ์โดยโรงพิมพ์ที่มีบทบาทในสมัยนั้น ได้แก่ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร โรงพิมพ์อักษรนิติ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ หนังสือที่จัดพิมพ์โดยโบราณคดีสโมสรที่พบในศูนย์ราธิบเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือหนังสือเรื่อง พระราชวิจารณ์จดหมายความทรงจำของพระเจ้าไปยกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกๆ ที่จัดพิมพ์ขึ้นโดยโบราณคดีสโมสร



ภาพที่ ๗ หนังสือบทละครเรื่องในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

^{๑๐} กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, ๑๓๐.

หนังสือหมวดวรรณคดี หนังสือทางด้านวรรณคดีเป็นอีกหมวดหนึ่งที่มีจำนวนมาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นผู้ทรงสนใจศิลปะการละคร ได้รับการปลูกฝังจากเจ้าจอมมารดาเขียน พระมารดา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ได้ทรงนิพนธ์บทละครร้องมากมายนับร้อยเรื่อง ทรงพัฒนาปรับปรุงจากการแสดงละครไทยผสมรวมกับการแสดงแบบตะวันตก มีบทเป็นพื้นใช้เจรจาแทรกตามเนื้อเรื่อง ซึ่งรัชกาลที่ ๕ โปรดเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรละครเป็นการส่วนพระองค์หลายครั้ง และยังโปรดฯ ให้เล่นละครเพื่อต้อนรับราชทูตชาวตะวันตกอีกด้วย เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงหยิบยกตำนานรักของไทยเรื่อง อำแดงนามาทรงนิพนธ์เป็นบทละครร้องชื่อเรื่องว่า อีนางพระโขนง ละครร้องเรื่องนี้นับเป็นละครร้องเรื่องแรกที่ได้แสดงในโรงละครบริดาลัย และได้กลายเป็นนิยายรักสยองขวัญสุดคลาสสิก ที่ถูกนำมาสร้างในรูปแบบภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และละครเวทีในยุคสมัยต่อมา^{๑๑} สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยด้านการประพันธ์ และทรงสนับสนุนให้มีการจัดพิมพ์หนังสือวรรณคดีที่มีรูปลักษณะสวยงาม ประณีตบรรจง หนังสือที่มีลักษณะรูปเล่มสวยงามส่วนใหญ่เป็นงานพระราชนิพนธ์ในพระองค์ นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นการสืบทอดสนองพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่งร้อยแก้ว ร้อยกรองในภาษาไทยให้ดีขึ้น^{๑๒} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายก และทรงแต่งตั้งกรรมการเพื่อตรวจคัดเลือกหนังสือที่แต่งดีเพื่อรับพระราชทานรางวัล ศูนย์นราธิปฯ จึงมีหนังสือวรรณคดีที่จัดพิมพ์ขึ้นโดยวรรณคดีสโมสร โดยเฉพาะวรรณคดีเรื่อง พระนลคำหลวง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวรรณคดีที่ได้รับรางวัลเป็นปฐมฤกษ์ และยังมีวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น ลิลิตพระลอ สามก๊ก พระราชนิพนธ์สิบสองเดือน หัวใจนักรบ เป็นต้น

การให้บริการและการสงวนรักษาทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีการจัดหมวดหมู่ด้วยระบบทศนิยมดิวอี้ ปัจจุบันได้จัดสรรพื้นที่ในการให้บริการ ดังนี้

ชั้น ๑ จัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ส่วนพระองค์ ได้แก่ ฉลองพระองค์ครุยจากสถาบันต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โต๊ะทรงงานของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ บทละครพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งมีให้บริการมากกว่า ๑๐๐ เรื่อง หนังสือพระนิพนธ์ใน พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในราชสกุล วรวรรณ เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพ โดยให้บริการทั้งพระนิพนธ์ต้นฉบับและฉบับสำเนา

ชั้น ๒ ห้องบริการหนังสือหายากภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

ชั้น ๓ ห้องบริการหนังสือทั่วไปภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่ได้รับจากหอสมุดแห่งชาติ และได้รับบริจาคภายหลัง พ.ศ. ๒๕๒๒ จนถึงปัจจุบัน และมีพื้นที่สำหรับนั่งอ่าน ศึกษาค้นคว้า

^{๑๑} เพลินพิศ กำราญ และเนียนศิริ ตาละลักษณ์, *เรื่องเดิม*, ๔๖-๔๗.

^{๑๒} กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, ๑๒๑.

การเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปา ในปัจจุบันสามารถสืบค้นได้จากระบบห้องสมุดอัตโนมัติ Alma เพื่อให้ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพใช้งานได้ทุกที่ทุกเวลา ทรัพยากรสารสนเทศของศูนย์นราธิปา ส่วนหนึ่งได้รับการแปลงจากสื่อสิ่งพิมพ์ไปสู่รูปแบบดิจิทัล (Digitization) ได้แก่ หนังสือบทละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หนังสือพระนิพนธ์ในศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และหนังสืออื่น ๆ ในราชสกุล วรวรรณ โดยเฉพาะบทละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งทรงรจนาขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้บรรยายเรื่อง ซึ่งงานละครเรื่องเป็นที่ยนิยในหมู่ชนชั้นสูงในสมัยนั้น ศูนย์นราธิปา ในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้มรดกภูมิปัญญา จึงได้คัดสรรสิ่งพิมพ์ต้นฉบับเหล่านี้เข้าสู่การแปลงเป็นสื่อดิจิทัล พร้อมจัดทำสำเนาตัวเล่มเพื่อให้บริการ เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้ที่หาได้ยากให้เยาวชนคนรุ่นหลังสามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

ศูนย์นราธิปา นอกจากให้บริการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีตามที่กล่าวไปแล้ว ในอนาคตสามารถพัฒนาพื้นที่และการบริการในรูปแบบที่หลากหลาย ได้แก่ การจัดนิทรรศการเผยแพร่และพระเกียรติคุณพระประวัติในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ การจัดเสวนาหรืองานเฉลิมฉลองในโอกาสสำคัญร่วมกับหน่วยงานภายนอก เช่น ราชบัณฑิตยสถาน การปรับปรุงพื้นที่เพื่อรองรับการทำงานร่วมกัน (Co-working Space) รวมทั้งประชาสัมพันธ์เปิดให้เข้าชมเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญอีกแห่งหนึ่งของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

อนุสรณ์แห่งมรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวัฒนธรรม

ศูนย์นราธิปาเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ นอกจากจะเป็นแหล่งจัดเก็บหนังสือและสิ่งพิมพ์วิจัย ศึกษา ค้นคว้าทางด้านสังคมศาสตร์แล้ว ยังเป็นแหล่งรวบรวมจัดเก็บและให้บริการศึกษาค้นคว้าทรัพยากรสารสนเทศทางด้านภาษาและวัฒนธรรมอีกด้วย อาคารศูนย์นราธิปา ในอดีตเคยใช้เป็นสถานที่ทำการของราชบัณฑิตยสถาน หน่วยงานซึ่งมีหน้าที่หลักในการศึกษาค้นคว้า วิจัย และบำรุงสรรพวิชา โดยเน้นการจัดทำพจนานุกรม สารานุกรม อักษรานุกรม บัญญัติศัพท์วิชาการต่าง ๆ กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ภาษาไทย ส่งเสริมและอนุรักษ์ภาษาไทย

พ.ศ. ๒๔๖๙ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดการแยกหอพระสมุดสำหรับพระนครออกเป็น ๒ แห่ง คือ หอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งอยู่ที่พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคล และหอพระสมุดวชิราวุธ ตั้งอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุขึ้น ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศว่า เดิมกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครมีหน้าที่จัดการหอพระสมุดฯ เพียงอย่างเดียว ครั้นเมื่อการหอพระสมุดฯ เจริญรุ่งเรืองขึ้น พระองค์โปรดให้เพิ่มหน้าที่พิพิธภัณฑสถานและบำรุงวิชาช่าง จึงได้ทรงพิจารณาเห็นว่านามที่เรียกว่า กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครนั้นไม่สมกับหน้าที่ซึ่งกระทำอยู่ ประกอบกับทรงเห็นสมควรให้ฟื้นฟูกิจการของกรมราชบัณฑิตย ซึ่งมีความแต่โบราณ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น และให้เปลี่ยนนามกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็น ราชบัณฑิตยสภา

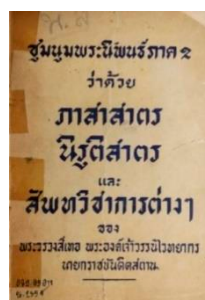
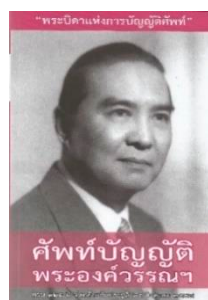
ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลได้ถวายคำปรึกษาแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าสมควรจัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน ให้มีสมาชิกประกอบด้วยคุณวิชาสมควรได้รับเลือกตั้งให้เป็นราชบัณฑิตในภาคหน้า

เพื่อค้นคว้าและรวบรวมความรู้เผยแพร่ให้แก่ประชาชน และสร้างตำรับตำราให้แพร่หลายต่อไป จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๖ และยกเลิกประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา ฉบับลงวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ เมื่อมีพระบรมราชโองการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นมาใหม่นั้นยังไม่มีราชบัณฑิต มีแต่ภาคีสมาชิก และในการประชุมภาคีสมาชิกครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ณ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อพิจารณาเลือกนายก อุปนายก และเลขาธิการ ผลปรากฏว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิปกประพันธ์) ทรงได้รับเลือกเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน งานสำคัญชิ้นแรกที่พระองค์ทรงบุกเบิกจนได้รับการยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ คือ การจัดทำพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งเป็นงานที่สืบเนื่องมาจาก ปทานุกรม ฉบับกรมตำรา กระทรวงธรรมการได้เคยตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้นำมาชำระใหม่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น^{๑๓}

ผลงานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิปกประพันธ์ คืองานบัญญัติศัพท์ภาษาไทย คือ การสร้างคำไทยใหม่เพื่อแทนคำต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในวงวิชาการและราชการหลักเกณฑ์สำคัญคือใช้คำไทยแท้หาคำบาลี-สันสกฤตที่เหมาะสม และใช้คำทับศัพท์เป็นทางเลือกสุดท้ายเพื่อให้มีศัพท์วิชาการที่ถูกต้องและเป็นระบบทรงคิดค้นคำศัพท์ไทยมากกว่า ๑,๐๐๐ คำ เพื่อรองรับความรู้ตะวันตกและบริบทการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่น รัฐธรรมนูญ ประชาธิปไตย วัฒนธรรม สื่อสารมวลชน



ภาพที่ ๘ หนังสือเรื่องพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ และปทานุกรม ฉบับกรมตำรา กระทรวงธรรมการ



ภาพที่ ๙ หนังสือเรื่องบัญญัติศัพท์พระองค์วรรณ และชุมนุมพระนิพนธ์ ภาค ๒

^{๑๓} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, “พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิปกประพันธ์ ผู้ทรงจุดประกายให้ราชบัณฑิตยสถาน,” ราชบัณฑิตยสถาน ๑๖, ๔ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๔): ๖-๘.



ภาพที่ ๑๐ หนังสือเรื่อง รัตนธัมมไทย วิทยาสารานุกรม และสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน



ภาพที่ ๑๑ หนังสือซึ่งจัดพิมพ์โดยราชบัณฑิตยสถาน เรื่องบ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ญี่ปุ่น จีน และประวัติศาสตร์โลก

นอกจากจะทรงงานให้แก่ราชบัณฑิตยสถานแล้ว ยังทรงนิพนธ์ผลงานเรื่องต่าง ๆ ไว้อีกมาก เช่น หนังสือ รัตนธัมมไทย เรื่อง ประวัติการทูตไทย กล่าวถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของไทยเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับนานาประเทศในทวีปเอเชีย รวมทั้งชาติมหาอำนาจในทวีปยุโรป โดยเริ่มตั้งแต่ยุคสมัยอาณาจักรน่านเจ้าเรื่อยมาจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ พระนิพนธ์เรื่องวิทยาวรรณกรรม วิทยาสารานุกรม เป็นการรวบรวมพระนิพนธ์บทความวิชาการทั้งทางด้านวรรณคดี อักษรศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ทำให้อนุชนได้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถรอบด้าน ในขณะที่พระองค์ทรงรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน ทรงเป็นองค์ที่ปรึกษาในการจัดทำตำราต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือชุดบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น หนังสือชุดประวัติศาสตร์โลก รวมทั้งงานจัดทำสารานุกรมไทย และอักษรานุกรม ภูมิศาสตร์

พระนิพนธ์ผลงาน รวมทั้งตำราต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานั้น ทายาทได้ประทานไว้ให้หอสมุดแห่งชาติเพื่อให้บริการศึกษาแก่อนุชนเพื่อระลึกในพระกรุณาธิคุณและพระอัจฉริยภาพศาสตราจารย์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์ทางด้านภาษา พระบิดาแห่งการบัญญัติศัพท์ ทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ นักการทูตผู้ยิ่งใหญ่ ที่โลกยกย่องพระองค์ ศูนย์นราธิปฯ จึงมิใช่เพียงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ หากแต่ยังเป็นอนุสรณ์แหล่งมรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวัฒนธรรมของชาติอันมีคุณค่าอย่างยิ่ง ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอดให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๓.

(กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลสมัยที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ครบ ๑๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐).

จำนงค์ ทองประเสริฐ. “พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้ทรงจุดประทีปให้
ราชบัณฑิตยสถาน.” **ราชบัณฑิตยสถาน**. ๑๖, ๔ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๔): ๕-๑๗.

ฉุน ประภาวิวัฒน์. “ขอบข่ายของสังคมศาสตร์.” **ศิลปากร**. ๒๓, ๔ (กันยายน ๒๕๒๒): ๘-๙.

ทรงวิทย์ แก้วศรี, บรรณาธิการ. **บรรณานุกรมของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เล่ม ๑**.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๒.

“ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา.” **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ ๔๓ (๒๕ เมษายน ๒๔๖๙): ๔๒-๔๔.

พรทิพย์ โล่ห์วีระ. **การประเมินค่านั่งสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต (สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

เพลินพิศ กำราญ และเนียนศิริ ตาละลักษณ์. **พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ**

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๒.

ราชบัณฑิตยสภา. **ศัพท์บัญญัติพระองค์วรวงศ์**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๐.

วิทยทัศน์พระองค์วรวงศ์ : ครบ ๑๑๐ ปี วันประสูติ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ: มูลนิธิศูนย์นราธิป
ประพันธ์พงศ์-วรวงศ์, ๒๕๕๔.

วิวรรณ เสถียรสุด, ม.ร.ว. “ชีวิตส่วนพระองค์ของเสด็จในกรมฯ.” **ศิลปากร**. ๒๓, ๔ (กันยายน ๒๕๒๒): ๕๙-๖๔.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **๑๐๐ ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์
ประพันธ์ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๓๔**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๔.

_____. **พระอัจฉริยภาพด้านภาษาศาสตร์ของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

“๑๐๐ ปี พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น พระนราธิปพงศ์ประพันธ์” **วัฒนธรรมไทย**. ๓๐, ๒ (กุมภาพันธ์ –
พฤษภาคม ๒๕๓๔).